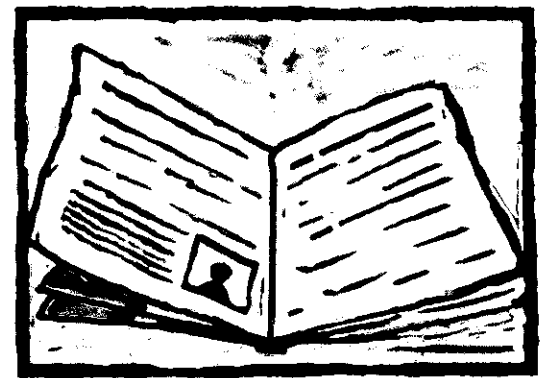

מי "אנחנו" ומי "הם" עיונים בתיזה של הנטינגטון

סיקורת ספרים

התיזה של פרופסור סמואל הנטינגטון מהרוורד בדבר "התנגשות הציוויליזציות" ממשיכה להכות גלים בזירה הגלובלית ובמזרח התיכון. היא מציעה הסברים מקיפים, מרתקים, מעניינים, לעיתים גם מועילים, למתרחש, ובה בעת היא גם מוטעית מיסודה ובחלק מהיבטיה אף מסוכנת

אל"ם (מיל) ד"ר ערן לרמן

מבוא

האם הנטינגטון צודק? עד כמה מבוססות טענותיו? מהי משמעותן עבורנו? לקורא העברי נתונה כעת האפשרות – שמונה שנים לאחר הופעת הספר (11 שנים לאחר המאמר שהציג את התיזה לראשונה)¹ לעמוד על תפיסתו לפרטיה בתרגומו הקולח של דוד בן-נחום (שסובל רק ממעט שיבושי תעתיק קלים ומכמה בעיות ניסוח – בין היתר בקטעים הנוגעים למאזן הכוחות הצבאי) ובלוויית מבוא של דן מרגלית.²

היוזמה – של מכון שלם בירושלים, שנטל על עצמו לסייע במילוי החלל באגף הימני-שמרני של החיים האינטלקטואליים בישראל, ברוכה כשלעצמה, ואכן נמצאו דמויות בולטות בישראל, דוגמת היועץ לביטחון לאומי וראש המוסד לשעבר, אפרים הלוי, שעל אף הסתייגויות מפרטי התיזה, אימצו את עיקריה: "אנו נידונים לאין-סוף מאבקים, שהשלב הבא בהם יתאפיין במערכות בין ציוויליזציות גדולות".³

יתרה מזאת: חשוב להכיר את משנתו הרעיונית של הנטינגטון גם כדי למצוא או ליצור שפה משותפת עם רבים וטובים בארה"ב ובמערב שקראו תחילה את המאמר (בכתב העת היוקרתי "פוריין אפרייס" בקיץ 1993) ואחרי כן גם את הספר ואת מאמרי הפולמוס שבעקבותיו. בעיני חלקם מצטייר הנטינגטון – בייחוד מאז 11 בספטמבר 2001 – כנביא

שבאה שעתו. אחרים נתונים בפולמוס חריף איתו (ובניהם, כאמור, גם ממשל בוש). כך או כך, קשה להתעלם ממנו. לחסידי ולמבקרי כאחד הוא מציג אתגר אינטלקטואלי מן המעלה הראשונה.

ואף על פי ש"נופי" חשיבה חדשים נפתחים לפנינו, מן הראוי לנהוג זהירות יתרה במפה הכוללת של המציאות, שבאמצעותה מציע לנו הנטינגטון לנווט. לצד היבטים

אף על פי ש"נופי" חשיבה
חדשים נפתחים לפנינו, מן
הראוי לנהוג זהירות יתרה
במפה הכוללת של
המציאות, שבאמצעותה
מציע לנו הנטינגטון לנווט

התיזה של פרופסור סמואל הנטינגטון מהרוורד בדבר "התנגשות הציוויליזציות" ממשיכה להכות גלים בזירה הגלובלית ובמזרח התיכון. היא מציעה הסברים מקיפים, מרתקים, מעניינים, לעיתים גם מועילים, למתרחש, ובה בעת היא גם מוטעית מיסודה ובחלק מהיבטיה אף מסוכנת. בשניים מהנאומים הבולטים של העת האחרונה היא מילאה תפקיד חשוב, ולו בעקיפין:

- ראש-ממשלת מלזיה לשעבר, מחאתיר מחמד, בהתבטאותו האנטישמית בפני ועידת מדינות האסלאם (16 באוקטובר 2003), התייחס למעשה לציוויליזציה האסלאמית כאל כוח שצריך לפעול בהיסטוריה כחטיבה אחת נגד היהודים ונגד ישראל. לכאורה אישר בכך את תפיסתו של הנטינגטון בדבר כללי המשחק החדשים בזירה הבין-לאומית.

- מנגד, נשיא ארה"ב, ג'ורג' בוש, התריע בנאום פרוגרמטי חשוב ביותר (6 בנובמבר 2003), שרוחו של רייגן (יותר מאשר של אביו...) שרתה עליו, מפני אלה הגורסים שבעולם הערבי והאסלאמי – בשל עברו ותרבותו – אין סיכוי לממש את חזון הדמוקרטיה וחירויות הפרט. יתר על כן, בוש גם רתם את ארצו למאבק, העשוי להימשך

עשרות שנים, לשינוי המורשת הפוליטית של המזרח התיכון. דבריו כווננו במובהק גם נגד התיזה של הנטינגטון, המציגה את הרעיון הדמוקרטי ואת הסתעפויותיו לא כערך אוניברסלי, אלא כסממן של ציוויליזציה אחת מני רבות – "תרבות המערב" – הנמצאת כרגע בשיא כוחה, אך צפויה לה שקיעה מכאיבה מול מתחריה.

מועילים רבים – כמו האזהרה מפני הסתמכות יתר של ארה"ב על "הכוח הרך" (סופט פאואר, דהיינו השפעה כלכלית

ורעיונית) או ההתייחסות החשובה למגמות הדמוגרפיות והחברתיות בעולם הערבי – יש בפרדיגמה של הנטינגטון גם מרכיבי יסוד שהם מוטעים מעיקרם, מופרכים ומסוכנים – בוודאי מנקודת ראות ישראלית ויהודית.

מטרתו של הנטינגטון

זהו ספר שנכתב לתכלית מוגדרת היטב. אין מדובר במחקר עיוני, המתקדם צעד צעד מתוך התבוננות במציאות בגישה אינדוקטיבית ומגיע למסקנותיו המדיניות. נהפוך הוא. הנטינגטון זיהה מבוכה עמוקה ואובדן דרך – היעדר מצפן רעיוני – בניהול האסטרטגיה הלאומית האמריקנית בעידן שלאחר המלחמה הקרה ונחלץ לעזרה. הוא שואף במוצהר לתת בידי מקבלי ההחלטות בממסד

הביטחון הלאומי – המערכת הצבאית והדיפלומטית – בארה"ב ובידי הציבור (בארצו שלו ובמדינות המערב) מכשיר אינטלקטואלי פשוט ויעיל, "חרב" שתתיר את הקשר הגורדי שהתהווה עם קריסתה של ברית המועצות ותאפשר קבלת החלטות ותכנון אסטרטגי לטווח הארוך. בתקופה הפורמטיבית שלאחר מלחמת העולם השנייה ונוכח הופעת האתגר הסובייטי היה זה ג'ורג' פ' קנאן (איש שירות החוץ בשעתו) שהציע (במאמר שהופיע גם הוא ב"פוריין אפרייס", ב-1947, תחת החתימה "X") פרדיגמה רבת עוצמה הן להבנת מניעיה של ברית המועצות כמדינת מהפכה מובהקת, החייבת לקיים את תנופתה, אם ברצונה לשרוד, והן לגיבוש המענה האופרטיבי, דהיינו מדיניות "ההכלה" (קונטיינמנט), שאכן הפכה להיות המפתח למהלכיהן של ארה"ב, של ברית נאט"ו ושל מדינות המערב בשנות המלחמה הקרה. בתוך מעט יותר מ-40 שנה התברר כי תחזיותיו של קנאן אכן התממשו: משעה שנבלמה התפשטותו של הגוש הסובייטי – מול תפיסת "השליחות הסוציאליסטית" של ברז'נייב הציב רייגן דוקטרינה נגדית של סיוע אגרסיבי למורדים אנטי-סובייטיים מאפגניסטן ועד ניקרגואה – ברית המועצות אכן קרסה תחתיה, ואיתה קרסה גם חלוקת

העולם על-פי קווי השבר הבין-גושיים.

מי יהיה "מר X" של העידן החדש? כבר ב-1993 נרתם

הנטינגטון למלא את התפקיד – מול אחרים שניסו גם הם את כוחם, כמו פוקויאמה ("קץ ההיסטוריה"), קראוטהמר ("הגישה החד-קוטבית"). תחושת השליחות המלווה את הספר אינה צריכה להפתיע. אנשי העילית האינטלקטואלית והאקדמית של הרוורד ושל שאר אוניברסיטאות העילית (IRY League) – אלה שבגלגול הקודם, כאשר עדיין היו מזוהים עם מיטב המורשת ה"וואספית", כונו "הבראהמינים של בוסטון" – הם שנחלצו מתוך מחויבות עמוקה לסייע לארצם למלא את התפקיד ההיסטורי שהוטל עליה, כמעט ללא הכנה מוקדמת, כמנהיגה עולמית וכמעצמת-על הנושאת באחריות יוצאת דופן לעתיד המין האנושי כולו.

החברה האמריקנית – מסיבות היסטוריות וחינוכיות מושרשות – נוטה להפנות את גבה לעולם החיצוני או, ליתר דיוק, לחשוב כי "העולם זה אנחנו".⁴ כבר היה מי שאמר שמלחמות הן הדרך שבה לומדים האמריקנים גיאוגרפיה... האמריקנים – ברובם הגדול – אינם בקיאים במציאות המדינית, החברתית, הרעיונית והתרבותית השוררת במדינות שמעבר לים, ובפרק הזמן שבין תום המלחמה הקרה ל-11 בספטמבר 2001 גם לא חשבו כי יש צורך בבקיאות כזאת. מכאן תחושתם של הנטינגטון ושל דומיו כי מוטל עליהם להקנות "כלי עבודה" אנליטיים לציבור האמריקני ולמערכת השלטונית שלו – מעין "ספרי בישול" לעשייה מדינית למי שלא למדו את מלאכתם בהתנסות רבת שנים במטבח הדיפלומטי והאסטרטגי.

הנטינגטון עצמו עסק לא מעט בהכשרת הרמה הצבאית הבכירה בארה"ב במרוצת השנים, וכחוקר בחן את מקומו של הצבא בחברה האזרחית ואת יחסיו עם הדרג המדיני. בשנות המלחמה הקרה היה בין אלה שתרמו לגיבושן של תפיסות אנליטיות (שמחלקן הוא מתנער בדיעבד בספרו הנוכחי) בנוגע למשמעות המודרניזציה במדינות העולם השלישי. ניתן אף לומר שאחדות

סמואל הנטינגטון

התנגשות הציביליזציות

דן מרגלית הקדמה
דוד בן-נחום תרגום

מהתיזות ב"התנגשות הציוויליזציות" משקפות התפכחות (מרחיקת לכת מדי?) מההנחות האופטימיות בנוגע לתהליכי ההתפתחות והכינון החברתי והפוליטי של המשטרים בחברות הלא מערביות.

כעת שב הנטינגטון ומציע את עצמו – ולו במשתמע – כ"חונך" למערכת הביטחון האמריקנית, שבשנות ה-90 תרה אחר מסגרת רעיונית ורציונל לקיומה ולעוצמתה. (היו אז בארה"ב מי שהתלוצצו כי מדינתם סובלת מ-Enemy Deficiency Syndrome – EDS – סינדרום המחסור באויב. אולם החיוכים הציניים נמחקו ב-11 בספטמבר 2001). בעולם מסובך, מסוכסך ומסוכן, הרחוק מאוד מ"קץ ההיסטוריה", מציע הנטינגטון לאמריקנים דרכים לפענח את המציאות ולהגן על האינטרסים של ארצם ועל ערכיה כפי שהוא מפרש אותם.

בפתח הספר בונה אפוא הנטינגטון טיעון תקיף (ותקף) בנוגע לצורך לבנות פרדיגמה (שבמקומותינו – בעקבות ועדת אגרנט – מכונה קונספציה) אפילו אם היא פשטנית במידה רבה ומלאכותית בידועין. הוא

גורס – והוא צודק – כי ללא הפיגומים המחשבתיים של מסגרת אנליטית מסודרת לא ניתן להבין ולנתח את האירועים הספציפיים בזירה הבין-לאומית, קל וחומר שלא ניתן לקבוע מדיניות לטיפול בהם, ולא ניתן יהיה לקבל החלטות המונחות על-ידי תפיסה אסטרטגית כוללת ועקבית.

הוא ממשיך ומונה רשימה של פרדיגמות אפשריות: החל מהתקווה כי מה שקרה במזרח אירופה מבשר את ביסוס אורחות החיים של הדמוקרטיה המערבית כערך אוניברסלי ("אופוריה והרמוניה", עמ' 18-20), עבור דרך התיאוריה הקלסית של מערכת המדינות הריבוניות, שלדעתי אינה מספקת הסבר הולם להעדפותיהן של המדינות האלה בזירה הבין-לאומית, וכלה באזהרותיהם של רוזנאו ושל אחרים מפני הידרדרות לאנרכיה כוללת. הוא פוסל את הפרדיגמות האלה אחת לאחת – אם מנימוקים מחקריים ואם משיקולים מעשיים – ובוחר על דרך האלימינציה בדגם שבמוקדו מערכת היחסים בין הציוויליזציות הגדולות.

הוא עושה זאת לא כתחליף לדגם המדינתי, אלא כהסבר להתנהגות המדינות השונות. לשיטתו, מדובר במודל "יעיל" מבחינה אנליטית ובעל יכולת ניבוי – שתי תכונות המקנות לו מעמד מוביל כרעיון מכוון וכמפתח להבנת המתרחש בעולם במאה ה-21 (ולמעשה באלף השלישי כולו).

תשע הציוויליזציות של הנטינגטון

לכאורה מדובר במערב נגד כל השאר (באנגלית זה נשמע טוב יותר: The West and the Rest), אך הנטינגטון מקפיד להזהיר שתרבות המערב – למרות יומרותיה

להיות מקור לערכים בעלי תוקף אוניברסלי ולמרות שאיפתה להטביע את חותמה על העולם כולו – היא בפועל לא יותר מאשר מקרה פרטי. כמו כל קודמותיה, גם היא נתונה למחזוריות של גאות (כמו בתקופה הנוכחית, שבה העוצמה המערבית היא בשיאה) ושל שפל, שיסתמן, לדעת הנטינגטון, בעתיד הלא רחוק עם שינוי המאזן הדמוגרפי, הכלכלי ואפילו הצבאי. על בסיס שיטותיהם של בגבי, של קוויגלי של טוינבי ושל אחרים, שעסקו בציוויליזציות כמסגרת להבנת ההיסטוריה האנושית, מגדיר אותן הנטינגטון כאבני הבניין היסודיות של הזהות ושל ההזדהות: ציוויליזציות הן ה"אנחנו" הגדול ביותר, שבתוכו אנחנו מרגישים בבית מבחינה תרבותית ובאמצעותו אנחנו מבדילים את עצמנו מכל שאר ה"הם" ש"בחוק" (עמ' 37).

על-פי החלוקה שהנטינגטון בחר בה יש בעולם תשע ציוויליזציות הממלאות תפקיד אסטרטגי

בסדר העולמי החדש, שבו כבר נעלמו רוב קווי השבר האידיאולוגיים והאסטרטגיים של המלחמה הקרה, יעצבו את פניה של המערכת הבין-לאומית הנאמנויות הציוויליזציוניות והיחסים ביניהן. במילים אחרות: לא זו בלבד שההיסטוריה לא "הגיעה

לקיצה" עם הכרעת הוויכוח בין הדגם הליברלי-דמוקרטי לבין המרקסיזם, אלא היא חוזרת לנתיבים של יריבות ושל מאבק בין ציוויליזציות, שבהם הלכה במשך מאות ואלפי שנים. במודל של הנטינגטון המדינה עדיין קיימת וממלאת תפקיד אופרטיבי חשוב, אבל הדרך שבה מנהיגיה ואזרחיה מגדירים לעצמם לאן הם שייכים, מי "אנחנו" ומי "הם", מושפעת באורח הולך וגובר מזיקותיהם הציוויליזציוניות. אין מדובר אפוא רק במערכת הכוללת סמלים ומוסדות, נכסים, חומרים ומטענים רעיוניים, מסורת, דת ותרבות, אלא גם במרכיב פוליטי רב-עוצמה, הממלא תפקיד מכריע בעיצוב המאזנים האסטרטגיים. הזיקות העמוקות, הערכיות והפוליטיות בין מדינות וקבוצות השייכות לאותה ציוויליזציה מובילות אותן – לטענת הנטינגטון – להירתם, בייחוד במצבי משבר וקונפליקט, לסייע זו לזו. על-פי החלוקה שהנטינגטון בחר בה יש בעולם תשע ציוויליזציות הממלאות תפקיד אסטרטגי. את היהדות בישראל הוא מזכיר כהערת שוליים זניחה בלי להתייחס לשאלה אם היא יישות נפרדת או חלק מהמערב. ואלה הן תשע הציוויליזציות המרכזיות על-פי הנטינגטון:

1. הציוויליזציה המערבית, שארה"ב (יחד עם האיחוד האירופי?) היא מדינת הליבה (Core) שלה – מונח שבו משתמש הנטינגטון כדי לתאר את המעצמה המובילה בכל ציוויליזציה. לטענתו, התפשטות העוצמה המערבית בעולם היא תופעה זמנית, וניצני השקיעה, כאמור, כבר נראים באופק.
2. הציוויליזציה הלטינו-אמריקנית, שמדינות הליבה

שלה הן קרוב לוודאי ברזיל ומקסיקו. מדובר בציוויליזציה שהיא ספק נפרדת ספק שלוחה של הציוויליזציה המערבית.

3. הציוויליזציה הסינית-קונפוציאנית, שבעבר הייתה החשובה ביותר בעולם מבחינה דמוגרפית, תרבותית וכלכלית, עשויה לתפוס שוב את מקומה ההיסטורי. סין העממית היא מדינת הליבה המובהקת של הציוויליזציה הזאת, ונלוות לה כמה מדינות קטנות דוגמת סינגפור,

טייוואן וגם – לשיטתו של הנטינגטון – קוריאה, אף ששפתה שונה.

4. הציוויליזציה ההודית (שמשום מה הנטינגטון אינו רואה בה במבט לעתיד כוח שווה ערך לזה של סין), הקיימת למעשה רק בתחומה של הודו.

5. הציוויליזציה היפנית, שקיימת רק בתחומי יפן.
6. הציוויליזציה האסלאמית, שלמרות עברה המפואר שרויה כיום במשבר, אך גם – לדעת הנטינגטון – במגמות של התעצמות ושל התחדשות. מאז קריסת האימפריה העות'מנית אין לה מדינת ליבה, אם כי יש כמה "טוענות לכתר", ובהן איראן, פקיסטן, טורקיה, מצרים ואינדונזיה.

7. הציוויליזציה האורתודוקסית (נוצרית מזרחית), שרוסיה היא מדינת הליבה המובהקת שלה.
8. הציוויליזציה האפריקנית, הסובלת מהעדר כוח מכון וזהות היסטורית מאורגנת.
9. הציוויליזציה הבודהיסטית מצויה במדינות הספר שבין סין להודו. מדובר בתאילנד, בבורמה וגם בטיבט הכבושה על-ידי סין. גם לה אין מדינת ליבה, והיא נטולת מעמד אסטרטגי של ממש.

מלחמות קו השבר

בהסתמך על החלוקה הזאת מציג הנטינגטון את התיזה שלו:

- הוא מנתח את מצבן של המדינות "הקרועות", כאלה שמנסות לחולל שינוי בזהותן הציוויליזציונית – לא תמיד בהצלחה. לצד רוסיה וטורקיה (שלגביהן הוא מציג התבוננויות מעניינות אם כי לאו דווקא מחדשות) הוא מונה בקטיגוריה הזאת גם את מקסיקו ואת אוסטרליה. זו האחרונה מתנדנדת לטענתו בין המערב לבין אסיה.
- הוא פורס חזות קשה בנוגע לשקיעתו היחסית

של המערב, בעיקר מול עוצמתן העולה של הציוויליזציות הסינית והאסלאמית. (אולם הספקולציות שהוא מעלה בנוגע להתהוותו של "ציר אסלאמי-קונפוציאני", בייחוד בתחום של תפוצת הנשק להשמדה המונית,⁵ הן אחת מנקודות התורפה הקשות של הספר כולו. מדובר בספקולציות שברובן הן חסרות שחר. המשטר הצפון-קוריאני, שאוכלוסייתו גוועת ברעב פשוטו כמשמעו, לא היה זקוק למניעים "ציוויליזציוניים" כדי לייצא את הסחורה היחידה שעומדת לרשותו: נשק אסטרטגי. ראו עמודים 243–253 בספר).

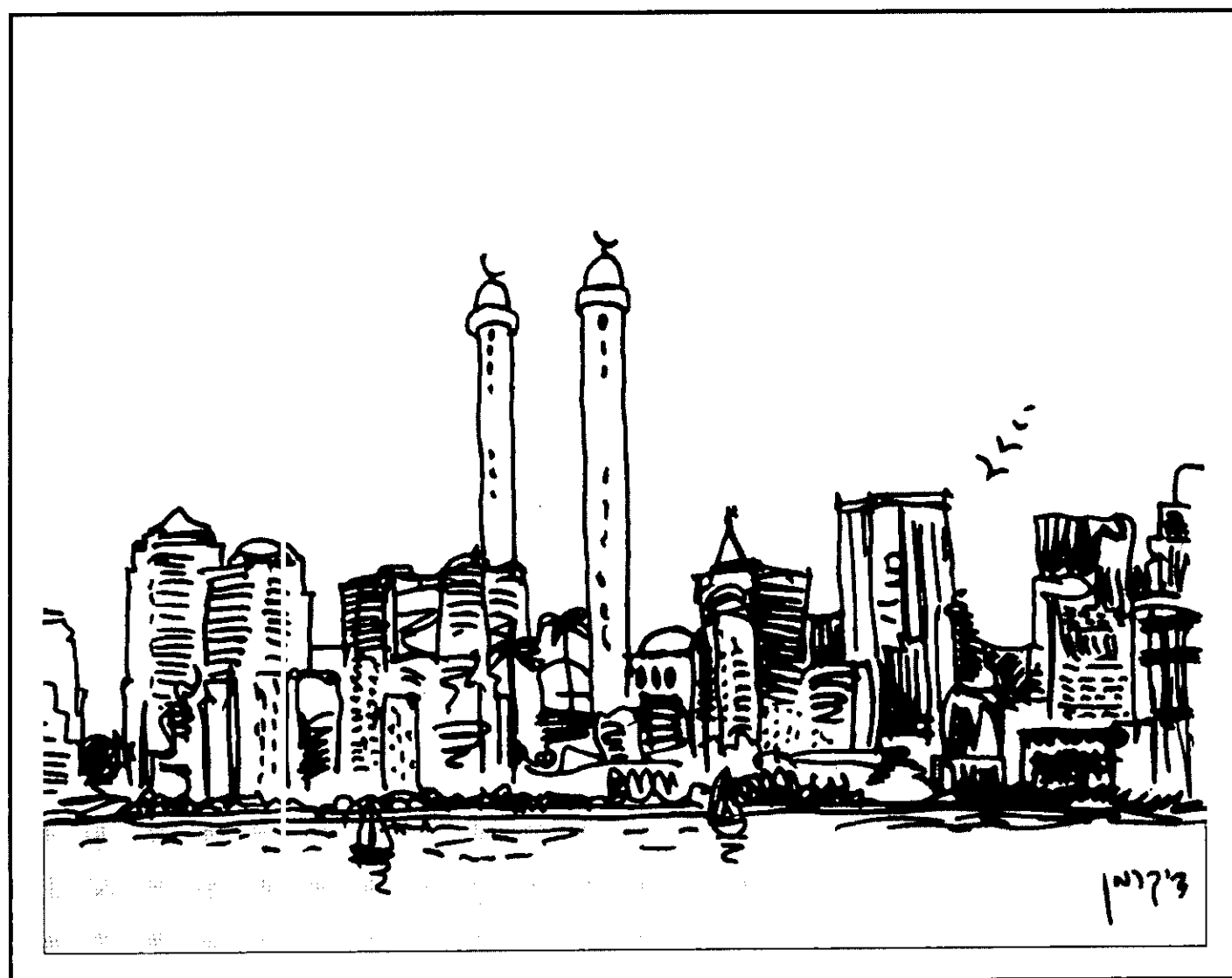
• הוא מתריע מפני הסכנה הטמונה במה שהוא מכנה בשם "מלחמות קו השבר" (עמ' 331–359), שביניהן הוא מונה (אגב אורחא) גם את הסכסוך הישראלי-ערבי. למלחמות האלה, כך הוא טוען, יש נטייה להנציח את עצמן על פני עידנים היסטוריים ללא הכרעה סופית ולהביא לגרירתן של מעצמות הליבה לתוך הסכסוך – כל אחת כתומכת של "לקוח" מקומי מתוך המחנה הציוויליזציוני שלו היא שייכת. (הדברים מבוססים במידה רבה על הפרשנות שנותן הנטינגטון לאירועים בבוסניה ומוצגים באופן סכמטי בעמוד 371 בספר).

יתרונות התיזה של הנטינגטון

עד כמה מסייעת תפיסתו של הנטינגטון – על הסתעפויותיה – למי שמבקש לנווט לאורה את דרכו בזירה הבין-לאומית שלאחר המלחמה הקרה? בכמה היבטים חשובים אכן יש בה תועלת:

- היא מציבה במוקד שאלות של זהות, שמספקות תשובות שאותן לא יכולים לספק הדגם הרווח של ניתוח מדיניות על-פי "בחירה רציונלית" ומודלים של עלות/תועלת. בכך יוצא הנטינגטון נגד תפיסות שקנו להן שביתה הן בדיון האקדמי והן בדרך שבה יישם ממשל קלינטון את מדיניותו בארה"ב פנימה ובזירה הגלובלית, כולל (וללא הועיל!) במזרח התיכון. מדובר במדיניות שהתגלמה במשפט: It's the Economy, Stupid!
- היא מזהה נכון את התפקיד הזהותי שממלאות הציוויליזציות, ובניסוח פשוט וישיר יותר: היא מזהה את המורשת הדתית המשותפת. (כמעט כל הציוויליזציות ברשימתו של הנטינגטון – והוא עצמו עומד על כך – הן למעשה קבוצות דתיות, שיש להן גם לוואי תרבותי משותף.
- היא מזהירה – ובצדק רב – מפני משמעויותיהן

בסדר העולמי החדש, שבו כבר נעלמו רוב קווי השבר האידיאולוגיים והאסטרטגיים של המלחמה הקרה, יעצבו את פניה של המערכת הבין-לאומית הנאמנויות הציוויליזציוניות והיחסים ביניהן

בעיותיה של התיזה שמציג הנטינגטון רק מתחדדות במהלך העיון בספרו, שבו הוא מתפלמס בעקיפין עם עג'מי, אך אינו נותן מענה של ממש להערותיו ולהארותיו. על בסיס תגובתו של עג'מי ולאור ההתפתחויות בשדה המערכה עצמו מאז 1996 יש מקום לתהייה בנוגע לתיזה של הנטינגטון בחמישה היבטים עיקריים:

1. ייחוס סגולות של מובהקות גיאוגרפית וזהותית ושל יכולת פעולה קולקטיבית לציוויליזציות השונות. בפועל לא רק טורקיה או מקסיקו הן מדינות "קרועות" – בכל ציוויליזציה (ובכל אדם...) ניתן להבחין בסדקים ובקרעים שחוללה המודרניזציה. "אבל הנטינגטון מתבונן מעבר לכל זה", מלגלג עג'מי. "הסמטאות העקמומיות והמפותלות של העולם מתיישרות להן בעיפרון חד וביד יציבה. הנטינגטון מסמן היכן ציוויליזציה אחת נגמרת, ואזורי הפרא של 'האחר' מתחילים... מעטו של אחד החוקרים המזהירים ורבי ההשפעה של המדינה... מופיע כעת מאמר המתעלם מהערמומיות של המדינות, מהאופי קר הדם וחסר הרגשות המאפיין חלק גדול של פעולותיהן, בעוד הן מגששות את דרכן בתוך הכאוס".

2. בנוגע לטענה בדבר שקיעת המערב ועוצמת הכוחות המקומיים (ובלשונו של הנטינגטון "הכוחות הילידיים" – Nativist) המבקשים לדחות את השפעת המערב – הנטינגטון (במידה רבה של צדק) מבקש להזהיר את קוראיו מפני האשליה שתרבות הצריכה, המפעפעת מארה"ב לכל העולם, יוצרת התמערבות אמיתית. קוקה

החמורות של המגמות הדמוגרפיות בדגש על סין ועל העולם המוסלמי. מדובר לא רק בהתעצמות המספרית הכוללת אלא גם בהגירת ההמונים מהכפר אל העיר.

• על רקע האיומים האלה ההולכים ומחמירים מזהיר הנטינגטון מפני הסתמכות יתרה על "הכוח הרך" – השפעתה התרבותית והכלכלית של ארה"ב – והזנחת הממד הצבאי, "הכוח הקשה", שבעולם של ציוויליזציות מתנגשות ימשיך למלא תפקיד הכרחי. הנקודה הזאת צריכה לעניין במיוחד את הקורא הישראלי, ובייחוד את מי שיש להם נגיעה לשאלות של המאזן הביטחוני-אסטרטגי בין ישראל לשכנותיה הקרובות והרחוקות.

חולשות התיזה של הנטינגטון

מנגד ראוי גם לנהוג זהירות יתרה בתובנות שהנטינגטון מציג. יש משהו אלגנטי ומרשים במערכת חדשה מיסודה של כלי ניתוח, החודרת לכל פינה ברחבי תבל ומתיימרת להציע הסבר דינמי ומעמיק למתרחש, אולם פרדיגמה מוטעית – וזו של הנטינגטון נשענת בסופו של דבר על יסודות בעייתיים ביותר – אינה בגדר שעשוע אינטלקטואלי גרידא: היא יכולה להניב מדיניות מסוכנת ולעיתים אף להפוך לנבואה המגשימה את עצמה (ומוצאת לה מדינאים הנאחזים בה והרפתקנים המנצלים אותה כדי לקדם את מטרותיהם).

רבות מחולשותיה של התיאוריה כבר זוהו במאמר נוקב ועמוק של פואד עג'מי, שפורסם גם הוא ב"פוריין אפרייס" בתגובה למאמרו המקורי של הנטינגטון.

קולה, ג'ינס ומקדונלד'ס אינם יוצרים התמערבות. "רק יהירות נאיבית", כותב הנטינגטון, "יכולה להביא את אנשי המערב להנחה שהלא מערביים יתמערבו באמצעות רכישת מוצרים מערביים. מה אומרת לעולם העובדה שאנשי המערב מזהים את הציוויליזציה שלהם עם נוזלים תוססים, מכנסיים דהויים ומזונות משמינים" או עם בידור הוליוודי קל? (עמ' 60-61). אבל הנטינגטון עושה לעצמו מלאכה קלה מדי. תרבות הצריכה היא רק הקצף שעל פני המים, שכן מהמערב חדרו והבקיעו לא רק מוצרי הצריכה, אלא גם תפיסות היסוד שמאחוריהם – כגון השוק החופשי וזכות הצרכן לבחור – וכן האמצעים המאפשרים לצבור ידע

והון, המעוגנים בשיטות מערביות, ושאכן הפכו במידה רבה לאוניברסליים. לא רק אלף המיוחסים של מה שמכונה "תרבות דאבוס" הפנימו את כוחם של המוסדות המערביים המודרניים, אלא כל אדם, גם מי שאינו מערבי,

המבקש הלוואה בבנק או פונה למאגרי מידע באינטרנט. בכל אלה עדיין שולט המערב – הן בהיבט הרעיוני והן בפועל ממש – ומציב מודל אפקטיבי המושך אליו גם כיום רבים וטובים בעולם השלישי ובכלל זה בעולם הערבי והאסלאמי.

3. יתר על כן, התופעה הייחודית של הצברי הידע וההון, המאפשרת את ההתעצמות ואת כינונה של חברת השפע, היא גם זו שמאפשרת למערב להימנע מגורלן של כל הציוויליזציות הקודמות, והיא שתוסיף לעמוד בבסיס יתרונו הצבאי המכריע, הנשען יותר ויותר על מערכות משוכללות ויקרות ועל שליטה ב"מרחב הידע" בשדה הקרב.

4. אם אכן קווי השבר של המודרניזציה הם עדיין המפתח האמיתי ולא הדגם של הנטינגטון, הרי שניתן לצפות שדפוס הסכסוכים יהיה שונה מעיקרו מכפי שהנטינגטון הסתכן לחזות. ואכן בבלקן פעלה ארה"ב לצד המוסלמים; במערכות שלאחר ה-11 בספטמבר המערב התפלג, אירופה המזרחית נהתה אחרי ארה"ב, ועולם האסלאם נותר שסוע מאי-פעם. במבט קדימה לא הציוויליזציה הסינית עלולה לסכן את שלום העולם,⁷ אלא המדינה הסינית, אם תנסה להשיב לחיקה בכוח הזרוע את טייוואן העצמאית, הדמוקרטית והמערבית מתוקף מוסדות השלטון

והכלכלה שלה. במקרה כזה תיגרר ארה"ב למלחמה, שבה תגן על מדינה "קונפוציאנית" מובהקת מפני משטר מרקסיסטי (והרי גם המרקסיזם הוא רעיון מערבי...)

5. הדיאגנוזה של הנטינגטון הופכת לבעייתית במיוחד כאשר היא עוסקת באסלאם ובעתידו. בתחום הזה היא חלשה הן מבחינה אנליטית והן במשמעויותיה המדיניות. כבר עג'מי ציין – ובצדק – כי שמונה שנים לפני 11 בספטמבר ושחרור אפגניסטן ועיראק "שמענו... מסרים של אלה החוזרים למסורת, אבל אסור לנו להגזים בכוחם, שכן המסורות הן בדרך כלל עקשניות וקולניות במיוחד דווקא כאשר הן מתבקעות". בניסוח תמציתי וחרף מדגיש עג'מי שהכוחות

שאותם הוא מכנה "אסלאמיסטיים" אינם נאמני המורשת האסלאמית, אלא מהפכנים טוטליטריים שהושפעו מאוד מתפיסות שמקורן מערבי מובהק: "הצעירים העירוניים העניים האלה, המשכילים למחצה בערים הגדולות של העולם הערבי והמטיפים הלא מוסמכים שלהם שהתחנכו

בסורבון – האם אלה מעידים על חזרה אמיתית למסורת? הם מידפקים על שערי אירופה וארה"ב בחיפוש אחר חירות ומקום עבודה ובה בעת הם מתריסים נגד חטאי המערב... קל להבין את תסכולו של הנטינגטון נוכח המורכבות הזאת".⁸ לא רק התסכול והחיפוש אחר נוסחאות פשוטות תרם לגיבושה של תיאוריית הציוויליזציות. במידה רבה הושפע הנטינגטון מפרשנות יתר של כמה מאורעות מרכזיים בראשית שנות ה-90, שנראה היה כי הם עולים בקנה אחד עם שיטתו: הטרור האסלאמי באלג'יריה ובמצרים, עלייתן של המפלגה ההינדית (B.J.P.) בהודו ושל מפלגת הרווחה האסלאמית בטורקיה, גילויים קיצוניים של לאומנות רוסית אנטי מערבית ובעיקר:

• התפוררותה העקובה מדם של יוגוסלביה לנתחיה השונים לאורך קווי שבר ציוויליזציוניים עתיקים: קרואטים (קתולים), סרבים (אורתודוקסים מזרחיים), בוסנים ואלבנים (מוסלמים). בפועל קל יותר לנתח כיום את הפרשה היוגוסלבית במושגים של אמביציה פוליטית הרסנית – מסע ההרס של מילושביץ', שגרר בסופו של דבר את ארה"ב ואת המערב להתערב (פעמיים!) דווקא לצד המוסלמים, וזאת על בסיס ערכים אוניברסליים. המנהיגים הסרבים, שחיכו לישועה מצד אחיהם לציוויליזציה, נפלו קורבן לאותו גורל עצמו כמו בני מליה במלחמת הפלופונסוס,

"רק יהירות נאיבית", כותב הנטינגטון, "יכולה להביא את אנשי המערב להנחה שהלא מערביים יתמערבו באמצעות רכישת מוצרים מערביים"

שביקשו להמתין לאחיהם הספרטנים והמיטו על עצמם חורבן. (ההשוואה היא של עג'מי במאמרו).

• התקפותיהם החריפות של כמה מנהיגים אוטוריטריים באסיה, ובהם לי קואן יו הקונפוציאני מסינגפור ומיודענו מחאתיר מוחמד (שניתן לומר כי הוא והנטינגטון נשענים זה על זה...) על הניסיונות לאכוף עליהם את ערכי הדמוקרטיה

גם אם הנטינגטון אינו בהכרח צודק, האם אין התיאוריה שלו משרתת את עניינה של ישראל בכך שהיא מציבה אותה כבעלת ברית טבעית – "מוצב קדומני" – של המערב במערכה נגד האסלאם?

(Diversity) ולחזור ליסודות זהותה כמדינה מערבית, דהיינו נוצרית-מערבית, שכן לשיטתו של הנטינגטון, רק כך תוכל להגן לאורך זמן על ערכיה הפוליטיים והתרבותיים. אם ימומש מהלך כזה, תאבד יהדות ארה"ב את אחד מנכסיה החיוניים – הזכות לקדם אינטרסים פרטיקולריים ב"חברת הפסיפס" המודרנית בארה"ב, ותיפגע באורח אנוש גם יכולתה לפעול למען ישראל.

המערבית. סירובם לאמץ מודל פוליטי פתוח יותר התפרש אצל הנטינגטון כטענה לגיטימית נגד המאמץ האמריקני לכפות את הדגם הדמוקרטי. אבל באותה מידה ניתן לראות בעמדתם ביטוי של אינטרס אישי ושלטוני. במקומות אחרים, ואפילו כאלה שבהם ההכנסה לנפש נמוכה ביותר (דוגמת בנגלדש ומונגוליה) נקלטו הערכים הדמוקרטיים בהצלחה, כפי שהקפיד הנשיא בוש לציין בנאומו ב-6 בנובמבר 2003.

הנטינגטון וגורלה של ישראל

גם אם הנטינגטון אינו בהכרח צודק, האם אין התיאוריה שלו משרתת את עניינה של ישראל בכך שהיא מציבה אותה כבעלת ברית טבעית – "מוצב קדומני" – של המערב במערכה נגד האסלאם? אין ספק שישראלים לא מעטים תולים תקוות בכך ואולי אף מצפים שעל הרקע הזה יוקל מעלינו הלחץ בחזית המדינית. למרבה הצער, הם אינם מזהים שני מרכיבי איום מובהקים בעלי משמעות קיומית מבחינתה של ישראל, שטמונים בתיזה של הנטינגטון ושמחייבים אותנו לדחות אותה ולפעול להפרכתה:

1. אם ישראל היא גורם מסייע במערכה נגד אידיאולוגיה מודרנית – האסלאם הטוטליטרי המשתמש בנשק הטרור – הרי שהיא יכולה להיות שותפה למאבק שיוכתר בניצחון בתוך שנים ספורות (או עשרות שנים כפי שגורס כעת הנשיא בוש). מנגד, אם היא "תקועה" כמעוז מבודד בלב ציוויליזציה עוינת בסכסוך שאין כל דרך להכריע בו, הרי שעדיף למערב לקצר את קו החזית ולהותיר את ישראל לגורלה ולהיזהר לבל תגרור אותו – דהיינו את ארה"ב – לעימותים שעדיף לו להימנע מהם.
2. חשובה לא פחות היא האזהרה מפני הנתיב שבו ממליץ הנטינגטון ללכת בתוך ארה"ב פנימה: להתנער מריבוי הזהויות ומעקרון השונות

מקורות

1. Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs*, Summer 1993, pp. 22-49
2. סמואל הנטינגטון, *התנגשות הציוויליזציות*, ירושלים, מכון שלם – הספרייה להגות דמוקרטית, התשס"ג
3. אפרים הלוי, "אנחנו בפסגה וכבר עומדים לרדת", *הארץ* (מוסף ספרים), 9 ביולי 2003
4. כהמחשה לכך: שיאה של עונת הבייסבול המקומית נקראת "אליפות העולם" – *The World Series*
5. המונח Proliferation תורגם בספר "התרבות". התרגום הנכון הוא תפוצה.
6. Fuad Ajami, "The Summoning" *Foreign Affairs*, September-October 1993, pp. 2-9,
7. רוב האירופים טועים: לא ישראל היא האיום המובהק על שלום העולם, אלא דווקא קווי השבר באסיה: קשמיר ומצרי טייוואן.
8. עג'מי, שם, עמ' 3-4

